

BRIGADA U BICI NA DRINI

ODBRANA REJONA NEVESINJE—KALINOVIK—FOČA

Njemačko komandovanje je već završavalo pripreme i koncentraciju trupa za novu operaciju većih razmjera protiv glavnih snaga NOVJ. Ta operacija, nazvana »Svare«, je, u stvari, peta neprijateljska ofanziva, poznata i kao Bitka na Sutješci. Italijanski okupatori, zajedno sa kvislinškim formacijama (četnicima, ustašama i muslimanskom milicijom), vršili su u međuvremenu koncentrično nastupanje za osvajanje šireg rejona sela Ulog, odnosno za ovladavanje komunikacijom Nevesinje—Kalinovik.²¹³

Talijanski 6. korpus je nastupao sa dvije kolone i to: lijeva, »Skotti«, ojačana četnicima, zauzima Nevesinje i produžava pravcem Nevesinje—Plužine—Avtovac. Desno od nje, na pravcu Gacko—Avtovac, nastupali su jaki dijelovi italijanskih divizija »Giamuzzi« i »Tranko«. Ove dvije kolone su do 1. maja zauzele Gacko i Avtovac. Sa pravca Bileća—Gacko nastupalo je oko 4.000 ustaško-domobranskih vojnika pod komandom ustaškog pukovnika Jakovljevića. Na prostoriji oko s. Ulog—s. Glavatičevo—s. Bjelimić, krstarili su dijelovi (grupe) četnika vojvode Jevđevića.

Zbog ovih dejstava 6. italijanskog korpusa, ustaša i četnika, pokrenuta je 8. banijska brigada iz rejona Glavatičeva već 9. aprila a, istovremeno, upućena je i 16. banijska brigada — da osigura protiv četnika komunikaciju

213 Ovu akciju osvajanja prostora oko sela Ulog počeli su četnici već u drugoj polovini aprila 1943. sa ciljem da ugroze raspored naših jedinica — posebno naših bolnica.

Nevesinje—Kalinovik.²¹⁴ Južnije od s. Uloga, oko 6—8 km prema Nevesinjskom polju, zadržana je i 10. hercegovačka brigada, a u rejonu Kalinovika 6. istočno-bosanska brigada.

U ovakvoj situaciji Vrhovni štab i drug Tito su, 21. aprila, naredili štabu 7. banijske divizije da se i preostale jedinice, bolesnici i bolnice prebace na liniju Nevesinje—Ulog—Kalinovik. U stvari, još 28. aprila naređena je evakuacija ranjenika i bolesnika na sektor oko sela Miljevina, na komunikaciji Kalinovik—Foča.²¹⁵

Konačno je 22. aprila u 7 časova krenula i 7. brigada u pravcu Uloga i Kalinovika. Preko područja Demata bataljond brigade su se kretali pojedinačno, pomažući jedan drugom i štiteći ambulante, bolnice i štab brigade. Prvi je sa Pribelja, 22. aprila, krenuo 1. bataljon i stigao u s. Rakitnicu, gdje je ranije stigao 3. bataljon. Tu je, pod rukovodstvom načelnika štaba 7. banijske brigade, Milana Pavlovića Mićuna, izvršena konfiskacija imovine nekog ustaše Golubovića — za ishranu boraca i bolesnika.

Tokom 24. aprila, 1. bataljon, koji je premješten iz s. Blace u s. Čukoviće, izvršio je u toku pokreta pretres sa konfiskacijom kod Lazara Cuce, čiji je sin bio komandir u četnicima. Dijelovi 16. istočnobosanske brigade su se iz Bjelimića prebacili za Kalinovik. Istovremeno su se komore i štab 7. banijske brigade. 25. aprila, prebacili preko Lukomira u Gornja Tušila. Za vrijeme pokreta kolona je bila obasuta puščanom vatrom sa položaja iz rejona s. Rakitnica. Radi zaštite pokreta bolnica i štaba, 2. bataljon je posjeo položaje, dok je 1. bataljon uspio da protjera četničke grupe u pravcu planine Bjelašnice. Zaobilazeći kanjon potoka Rakitnice, glavnina brigade se od Dubočana kretala pravcem Čukovići—Lukomir—Tušilovići—Romani. Bataljoni su, stalno ili povremeno, isturani na bokove prema Umoljanima i s. Rakitnici. Dalji pravac kretanja bilo je s. Romani.

Napuštanje rejona s. Grušće donijelo je mnoge novine u redovima boraca i čitavih jedinica 7. banijske brigade. Sada su revnosnije i sa više oduševljenja prilazili izvrša-

214 Zbornik IV/9, dok. 34, 36; IV/13, dok. 54, 60, 62, 75, 102, 113, 131, 246.

215 Zbornik II/9, str. 121, 122, 135, 149, 165, 174, 179 i 230.

vanju borbenih zadataka protiv neprijatelja, radi odbrane rejonu Ulog i držanja komunikacije Nevesinje—Ulog—Kalinovik.

U toku kretanja brigade i bolnica — i dok je 1. bataljon još gonio četnike ka pl. Bjelašnici — 3. bataljon je morao izvršiti napad na muslimansku miliciju u s. Ljuta. Zarobljeno je nekoliko mladicionera, koji su za dokazana zlodjela u selu Romani osuđeni i strijeljani. Do 27. aprila 7. banijska brigada se prikupila u rejonu s. Romani, gdje je ostala do 30. aprila. Tog dana je smijenila 8. banijsku brigadu u rejonu s. Uloga, gdje je organizovana proslava Prvog maja 1943. godine.

Boravak brigade ina terenu oko s. Uloga d Kalinovika predstavljao je posebno osvježenje poslije teškog gladovanja i preboljevanja epidemije tifusa. U toku 2. maja položaje brigade su napali neprijateljski avioni, ali bez težih posljedica. Istog dana avioni su dugo mitraljirali »i Kalinovik i 16. banijsku brigadu na pravcu Sarajevo—Kalinovik (širi rejon s. Dobro Polje).

Kod Uloga 7. i 8. banijsku brigadu smijenila je 10. hercegovačka brigada. Nakon smjene, banijske brigade su 3. maja vršile pretres okolnih sela. Jedan od ciljeva bio je protjerivanje četničkih grupa vojvode Jevđevića, a uz to — i da se nabavi hrana za brži oporavak boraca koji su tek preboljeli tifus. Slijedećeg dana, 4. maja, neprijatelj je napao banijske brigade sa pl. Visočice i od s. Bjelimića. Napad je odbijen intervencijom 3. bataljona, ali je čitav dan prošao u obostranom prepucavanju. Ujutro 5. maja 7. banijska brigada kreće ka komunikaciji Kalinovik—Foča, dok njen 3. bataljon odlazi u Kalinovik. Brigada je zaposjela novi rejon oko sela Jelašca i Rataja.

Prilikom opšteg povlačenja naših snaga 6. maja zapaljen je Kalinovik, kako se neprijatelj ne bi mogao u njemu smjestiti i garnizonirati. Dotada lijepo, proljetno vrijeme, preobrazilo se u kišno, što je otežalo pokrete, ali je, s druge strane, onemogućilo dejstvo neprijateljske avijacije. Tokom 8. maja 7. banijska brigada se, u rejonu s. Jelašca, povećava za još 35 prezdravljenih boraca, koji su itekako dobro došli za nove borbene zadatke na cesti Kalinovik—Foča i Kalinovik—Ulog—Nevesinje.

Prema naređenju druga Tita, od 9. maja 1943. godine 7. banijska divizija je trebala da izbije na lijevu obalu Drine i zaštititi 230 teških ranjenika u s. Beleni. U tom pravcu su iz rejonu Foče nastupali dijelovi 369. legionarske »Vražje« divizije, koja je iz doline Neretve prebačena na liniju Foča—Goražde. U vezi s tim u dolinu rijeke Drine prebacuju se 8. i 16. banijska brigada, dok je 7. brigada ostala u rejonu s. Jeleč—s. Rataj, da štiti komunikaciju Kalinovič—Foča.²¹⁶

Vraćanjem dijela rekonvalescenata iz bolnica, brojno stanje 7. banijske brigade povećalo se 10. maja 1943. godine na 331 borca i rukovodioca. Od naoružanja brigada je raspolagala sa: 141 puškom tipa »Mauzer«, 2 automata, 12 pu-

216 Zbornik IV/13, dok. 54. Izvještavajući Vrhovni štab i druga Tita 11. maja 1943. godine, štab 7. banijske divizije, između ostalog, piše:

»1. — primili smo vaše naređenje od 9. o. mj. u 8 časova i 22 časa, jučer 10. o. mj. u 14 časova.

2. — Ta naređenja zatekla su nas sa rasporedom: XVI brigada s. Đerđevo, VII brigada s. Jeleč—s. Rataj—s. Kutij; VIII brigada u pokretu od Konjskih voda za Vrbnicu. Odmah smo izdali naređenje VII brigadi da se približi XVI-toj, dok smo VIII brigadu zadržali na prostori Ljubina—Vrbnica, kao rezervu, smatrajući da će dvije brigade biti dosta da zatvore pravac uz dolinu Drine do evakuacije bolesnika...

7. — Zdravstveno stanje u našoj diviziji poboljšalo se. Ima još pojedinih slučajeva oboljenja od tifusa, ali se broj sveo na malu mjeru. Povratilo se iz bolnice oko 250 rekonvalescenata, ali oni su još vrlo slabi. Ima ih ikoji nisu normalni i ti nam prave velike poteškoće, ali mi smo uvjereni da ćemo sve savladati. Uputili smo jednu ekipu da prikupi po bolnicama sve borce naše divizije koji su sposobni za jedinice. Obaviješteni smo da se oni upućuju i u druge divizije, što je neispravno s obzirom na naše brojno stanje. (Ekipu je vodio komesar bataljona iz VIII brigade Dupalo Adam).

8. — Sada je brojno stanje XVI brigade oko 420, VII i VIII brigade oko 300. Napominjemo da po bolnicama ima mnogo našeg ljudstva (VII i VIII brigade), više nego XVI. Očekujemo da se oni prikupe uskoro, kada se približimo bolnicama.

9. — Danas je avion bombardovao Ljubinu, gdje je bio naš štab. Bili smo u šumi, ali je ipak poginuo referent saniteta dr Vajs (Filip), a teško je ranjen načelnik štaba Đokić (Vojislav). S obzirom na to da imamo u diviziji samo jednog doktora, molimo da nam što prije uputite ljekara. Druga Đokića upućujemo na nosilima u bolnicu ...«

škomitraljeza, 1 lakim mitraljezom tipa »Šarac«, 1 lakim minobacačem 50 mm, 3 protivtenkovske puške i 12 kornja.²¹⁷

U vrijeme borbi brigade oko Kalinovika i na Zelengori, glavna Operativna grupa divizija, pod komandom Vrhovnog štaba druga Tita, izbila je daleko na jugoistok i dostigla liniju: Nikšić—Bijelo Polje u Crnoj Gori. Usljed tako dubokog prodora u pravcu Podgorice (danas Titograd) ostao je nedovoljno zaštićen lijevi bok Operativne grupe divizija sa pravca Pljevalja u Sandžaku. Zbog toga je čitava 7. banijska divizija upućena da, ubrzanim maršem sa Zelengore, prijeđe Drinu i što hitnije zatvori pravac Pljevalja—Durđevića Tara—Savnik—Durmitor.

SA ZELENGORE U SANDŽAK KOD PLJEVALJA

Pokretom sa sjevernih padina Zelengore, preko s. Zakmur, 7. banijska brigada je prešla Drinu 14. maja kod s. Cureva, a zatim je, 15. maja, preko s. Bastasi, nastavila desnom obalom Drine za Šćepan Polje i dalje, za Uzlup. Bio je to usiljeni i naporan marš padinama kanjona rijeke Tare. Brigada je 15/16. maja prenoćila u šumama sjeveroistočno od s. Uzlupa. Tokom naredna tri dana (16—18. maja) ona je, u sastavu 7. banijske divizije, savladala sjeveroistočne padine pl. Ljubušnje. Redali su se sela i zaseoci: Uzlup, Čelebić, Sula, Meljak, Višnjica, Hočevina, Šljdvovsko, Kruševo, Dragaš, sve do s. Potpeći, na cesti Pljevića—Durđevića Tara—Savnik.

Maršujući planinskom visoravni, čija su sela uvučena u šumu, brigada je relativno brzo odmicala. Usput je uključen izvjestan broj rekonvalescenata iz bolnica. Prema nekim podacima 7. banijska brigada je pojačana sa oko 250 drugova i drugarica, koji su još u rejonu s. Grušća u Hercegovini otišli u bolnice, a tek se ovdje, u Sandžaku, vratili u borbene redove.²¹⁸ Ali, umjesto neophodnog oporavka i

217 Arhiv VII, kut. 815, reg. br. 8-1/1.

218 Slavko Borojević, Dnevnik, na str. 85 navodi da je 2. bataljon dobio 86 boraca.

odmora, svi su oni, iscrpljeni i još uvijek slabi, morali nastaviti teške marševe i botfbe.

Kada je stigla u rejon s. Potpeći, jugozapadno od Pljevalja, 7. banijska brigada je smjenila na položajima 3. dalmatinsku brigadu, koja je stavljena pod komandu 7. -banijske divizije i pomjerena na nove položaje, u srejon s. Kruševo—s. Hočevina—s. Donja Brvenica na lijevoj obali rijeke Ceotine. Tako je 7. banijska brigada, bez odmora i sređivanja, 19. maja posjela položaje kod s. Potpeći na pravcu Pljevlja—Durđevića Tara—Šavnik—Durmitor u sljedećem rasporedu: 1. bataljon desno od ceste, 2. u zahvatu ceste a 3. lijevo od ceste. Desno od 7. banijske brigade, na položajima s. Mijokovdci—brdo Korijen, nalazila se 16. banijska ibrigada. A 8. banijska brigada, koja se nalazila pozadi, u rezervi kod s. Vlahovići, smijenila je 20. maja 3. dalmatinsku brigadu na liniji s. Kruševo—s. Donja Brvenica, poslije čega je 3. dalmatinska otišla na položaje Gornja Grija—Gradac—Mrčevo.

Već poslije podne 19. maja, položaje 7. banijske brigade napala je neprijateljska avijacija, ali — »bez uspjeha.

Pošto su jedinice razvođene na položaje, štab 7. banijske divizije održao je sastanak sa svim štabovima brigada. Željelo se da se jedinice na novim položajima ozbiljnije srede, da se analizira stanje d (poduzmu odgovarajuće mjere na novim položajima. Osim toga, jedinice su se našle u Sandžaku, u kraju koji je bio u ustanku još od 1941. godine, što je nalagalo da se ponašanje boraca i starješina prema narodu, a pogotovo prema njegovoj imovini, moralo učiniti uzornim.

U ovim selima su bili formirani narodnooslobodilački odbori, a u Celebiću je bila komanda mjesta. Osim toga, iz bolnice, kao rekonvalescenti, vratili su se i mnogi rukovodioci,²¹⁹ koje je trebalo uvesti u situaciju. Isto tako, trebalo je upoznati sa situacijom i drugove koji su došli sa partijsko-političkog kursa pri CK KPJ, kao što su: Vladimir Bakarić, načelnik štaba 7. banijske brigade; komesar

219 Među ostalim iz bolnica su došli: zamjenik komesara brigade Pero Lalović, komesar 1. bataljona Zora Zebić, koja odlazi za zamjenika komesara 2. bataljona, komandant 3. bataljona Janko Zebić, operativni oficir 2. bataljona Gliko Bunčić i neki drugi.

3. 'bataljona Milutin Omazić i član polrtodjela brigade, Dragoslav Borđević Goša. Goša je, međutim, odmah po dolasku sa kursa, otišao iz 7. banijske brigade, a zamijenio ga je u politodjelu Ivo Frol, profesor i pisac iz Zagreba koji je zamijenjen iz logora Jasenovac za njemačkog majora zarobljenog tokom Bitke za ranjenike kod s. Pidriša.

Pošto je Milan Pavlović Mićun, nakon ranjavanja i smrti Vojislava Dokića, vraćen za načelnika štaba 7. banijske divizije, dužnost načelnika štaba 7. banijske brigade ponovo je primio Vladimir Bakarić, a 21. maja u štab brigade za omladinskog rukovodioca došao je Zdravico Kolar, koga je na dužnosti zamjenika komesara 2. bataljona zamijenila Zora Zebić. Bataljona i čete bili su koliko-toliko organizaciono sređeni. Na tim položajima za komandanta 2. bataljona postavljen je Rade Milojević.²²⁰

I po jedinicama, na položajima, održavani su sastanci. Govoreno je o potrebama preduzimanja niza mjera da se jedinice ponovo dovedu na najveći stepen borbene gotovosti. U vojnom pogledu održani su sastanci sa svim starješinama. Osnovni zadaci su bili: organizaciono sređivanje desetina, vodova, četa i bataljona, ipojačavanje discipline, poboljšavanje stražarske i patrolne službe, čišćenje i održavanje oružja, čuvanje municije i obuka u rukovanju oružjem.

Na «političkom planu održani su zasebni sastanci sa političkim delegatima vodova i političkim ikomesarima četa i bataljona, na kojima su postavljeni zadaci, kao što su: održavanje konferencija po jedinicama, negovanje drugarstva, suzbijanje samovoljnog uzimanja hrane po selima i slično. Poseban zadatak bio je da se u redovnom političkom radu suzbija kod boraca i starješina nostalgija za Banijom. Pri tome, trebalo je stalno objašnjavati nužnost borbe i u drugim krajevima naše zemlje. U tom oilju poduzete su mjere oko sređivanja i aktiviranja partijske i skojevske organizacije, na pojačavanju discipline kod članstva i slično.

220 Slavko Borojević, Dnevnik, str. 85.

Približno stanje tada u jedinicama zabilježio je Slavko Borojević. On za 21. maj piše: »Teško je stanje bataljona. Drugovima koji su došli iz bolnice trebalo je još odmora i dobre hrane, a svega toga nema. Sakupili smo nešto hrane, uglavnom govedine, ali nema kruha. Jučer smo ostavili par govedih koža da se naprave oputnjaci, jer je veliki broj ljudi bez obuče. U noći je tih koža nestalo, pojeli su ih tifusari. Neki od njih koriste prilike da pronađu krompira, brašna, sira. Krađu od seljaka kod kojih boravimo i stalno dolaze pritužbe u štab. Održavamo sastanke, iz petnih žila se upiremo da bi suzbili krađu, ali tifusaru ne vrijedi govoriti, oni ne misle, oni rade po instinktu.

Nije lako odmjeriti onoliki broj porcija (koliko ima ljudi i, kad ise to nije uspjelo, uvijek je dolazilo do gužve kod kazana. Jučer je preostalo nešto supe za »repete« i — svi su u to uprli oči. Obavještajni oficir štaba je prisustvovao diobi, ali nije uspio održati red. Dobivši ponovo svega par žlica supe, Javo se toliko raspalio da je tu supu bacio obavještajnom oficiru u lice i uzviknuo: 'Drugovi, bježmo odavde, ovdje se ne može živjeti!'

Htio bih da ne znam za sve te stvari i već danima pred sobom i drugovima skrivam prestupe koji bi se morali kazniti. Teške su bile Jovine riječi i gest koji je napravio pred gladnim partizanima i u četničkoj sredini, da se više nije smjelo prešućivati. Cijeli događaj smo javili štabu brigade.

Bataljon je postrojen. Dolazim u krug. Govorim, objašnjavam, apeliram, molim. Ljudi stoje, gledaju i — imam osjećaj da mnogo ne misle. Jovo stoji mirno pred bataljonom, sluša moj govor.

Da li ljudi čuju moje riječi, da li će od toga biti koristi?²²¹

Neprijatelj je držao desnu obalu rijeke Ceotine,²²² a između Ceotine i položaja naših jedinica nalazio se zemljišni pojas po kojem su lutale grupe ranije razbijenih četnika. One su služile kao izvidnice talijanskih i njemačko-kVislinških vojnih formacija. Zato su svaku četničku grupu napadale naše jedinice. Uz to, radi zaštite od iznenadnog prodora neprijatelja iz Pljevalja, izvršena isu rušenja na cesti Pljevlja—Potpeć.

Posjedanjem položaja na pravcu Pljevlja—Durđevića Tara—Šavnik—pl. Durmitor, završena je još jedna od slavni epopeja 7. banijske brigade. Na tim položajima nastavala je borbe i u novoj jednomjesečnoj epopeji, bici na Sutjescii, od 15. maja do 15. juna 1943. godine.

221 Slavko Borojević, Dnevnik, str. 87.

222 Istorijska je slučajnost da se 369. legionarska »Vražja« divizija d u tzv. petoj neprijateljskoj ofanzivi našla ispred 7. banijske divizije.